

ספר — אוצר החסידים — לזכר אבינו

לקוטי שיחות

אדמו"ר מנחם מענדל שליט"א

שניאורסאה

בני עבדים כמלובאוויטש

פירוש רש"י על הפסוק

"תמחה את זכר עמלק"

(סוף פרשת תצא)

ברוקלין, נ.י.

770 איסטון פארק טעמא דקרא דרשו

שנת חמשת אלפים שבע מאות שלשים וארבע לבריאת

צילומים מכתב-יד קודש על עלי ההגהה של ה"לקוטי שיחות"
שי"ל לפני ארבעים שנה - אלול תשל"ד

פתח דבר

בשבח ובהודיה להשי"ת הננו להוציא לאור קובץ מיוחד בקשר לשיחת ש"פ תצא תשכ"ה, שלפני "ארבעים שנה" נערכה והוגהה לראשונה ויצאה לאור כ"ליקוט השבועי" לפרשת תצא תשל"ד (לאחר מכן נדפס ה"ליקוט" בספר "לקוטי שיחות" חלק יד ע' 86 ואילך, ולתועלת הלומדים חזר ונדפס בקונטרס "דבר מלכות" השבועי בשנה זו).

לפני קרוב לחמשים שנה, בתחילת שנת תשכ"ה, התחיל הסדר שבו בכל התוועדות מוקדשת שיחה אחת (לכל הפחות) לביאור בפירוש רש"י על התורה. ברוב השבתות של אותה שנה (תשכ"ה) היה הסדר שבכל ש"ק מבוארים שני "דיבורים" ברש"י של פרשת השבוע – הראשון והאחרון; השיחה שלפנינו היא ביאור ב"דיבור" האחרון של פרשת תצא, העוסק במחיית "זכר עמלק".

לתועלת המעיינים, הובא בזה תוכן (חלק מ) השיחה בסגנון קל ומעובד, ובתוך הדברים שולבו במסגרות מיוחדות צילומים מתוך כתב יד קודש על עלי ההגהה של השיחה. כידוע, השיחה היתה נכנסת לקודש פנימה להגהה **פעמיים**, ובצילומים שלפנינו יש גם מההגהה הראשונה וגם מההגהה השנייה והסופית.

יהי רצון שעל ידי ההוספה בלימוד התורה ובפרט בענין זה של מחיית זכר עמלק, נזכה לקיום ענין זה כפשוטו על ידי מלך המשיח, שיבנה מקדש במקומו ויקבץ נדחי ישראל, וילמד לכל העם "תורה חדשה" – ותיכף ומיד ממש.

בברכת כתיבה וחתימה טובה

קביעות שבועית בלקוטי שיחות
ואתם תלוקטו

להערות והארות: "ואתם תלוקטו"

דוא"ל: rizz@neto.bezeqint.net

טלפקס: 050-4125205 / 08-6882799

צילומי הכתי"ק בפרסום ראשון – מארכיון

הרה"ג יהודא לייב שפירא שליט"א

ר"י ליובאוויטש בפלורידא

בסיום פרשתנו,

תש"א (סוף)
בהפסוק האחרון שבפרשתנו מעתיק רש"י "תמחה את זכר עמלק" ומפרש: "מאיש
צילום כתי"ק מהגהה ראשונה – במקום "בהפסוק האחרון שבפרשתנו", נכתב "בסיום פרשתנו".

מעתיק רש"י את לשון הכתוב: "תמחה את זכר עמלק", ומפרש: "מאיש ועד אשה, מעולל ועד יונק, משור ועד שה. שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה, לומר בהמה זו משל עמלק היתה".

ובפשטות כוונת רש"י היא לבאר את התיבות "זכר עמלק" – שלכאורה, אם מדובר על בני אדם המתייחסים לעמלק הרי הם "עמלק" בעצמו, ומהי הכוונה ב"זכר עמלק"? ועל זה מיישב, שהכוונה בזה היא להוסיף הבהמה, שהיא אינה "עמלק" בעצמו, אלא רק נקרא עליה שם עמלק – "שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה".

אך חסר ביאור, שהרי לשון זו של "זכר עמלק" כתובה כבר לעיל, בפ' בשלח (יז, יד): "כי מחה אמה את זכר עמלק" – אך שם לא פירש רש"י כלום; ואם אכן לשון זו דורשת ביאור, למה התעורר רש"י לפרש את ענין "זכר עמלק" לראשונה כאן?

ואמנם, כד דייקת בלשון רש"י, הרי רש"י לא העתיק מהכתוב את תיבות "זכר עמלק" לבדן, אלא העתיק גם את התיבות "תמחה את (זכר עמלק)". ומבואר מזה, שאכן תיבות "זכר עמלק" כשלעצמן מובנות הן, ולכן לא נחית רש"י לפרשן בפ' בשלח, אך החידוש כאן הוא בזה שנאמר "תמחה את זכר עמלק" (משא"כ בפ' בשלח שנאמר "אמחה את זכר עמלק"), וחידוש זה בא רש"י לבאר בדבריו, כדלקמן.

ב.

והנה, בתחילת דבריו כותב רש"י – "מאיש ועד אשה, מעולל ועד יונק, משור ועד שה". והוא לשון הכתוב בס' שמואל (שמואל-א טו, ג).

אך יש לדקדק:

א) אם חידושו של רש"י כאן הוא בזה שמחייב זכר עמלק כוללת "אפילו .. הבהמה" – למה מעתיק גם את התיבות "מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק", שאינם עוסקים במין הבהמה אלא במין האדם?

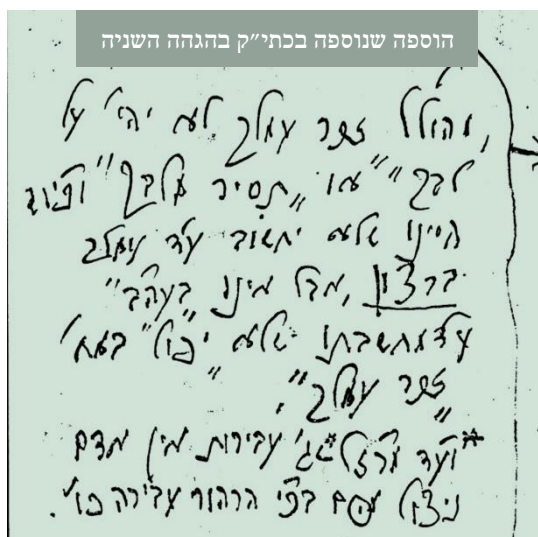
ב) למה לא הביא רש"י גם המשך וסיום הכתוב בס' שמואל – "(משור ועד שה) מגמל ועד חמור"?

ג.

וביאור הענין:

הציווי ד"תמחה את זכר עמלק", קשה הוא לפי פשוטו:

בפשטות משמעות הציווי היא - למחות זכרו של עמלק ממקום הזכרון, דהיינו ממחשבתו ולבו של אדם. ואינו מובן: איך שייך ציווי למחות "זכר עמלק" ממחשבתו? אפשר לצוות על האדם "זכר עמלק לא יהיה על לבך" או "תסיר מלבך" וכיוצא בזה, היינו שלא יחשוב על עמלק ברצון – אבל כלום האדם הוא "בעל הבית" על מחשבתו שלא יפול במחשבתו "זכר עמלק"?!

ואדרבה: כשאדם קורא בתורה "תמחה את זכר עמלק" – הרי זה עצמו מזכיר את עמלק!...

ובשלמא בפ' בשלח נאמר "כי מחה אמתה את זכר עמלק" – שהקב"ה ימחה את זכרו של עמלק. הקב"ה, שהוא כל יכול, מבטיח שהוא ימחה וישכיח את זכר עמלק ממחשבתם ולבם של בני אדם;

אבל בפרשתנו, שהציווי הוא אל האדם, "תמחה את זכר עמלק", קשה: איך יכול האדם למחות זכרון עמלק שבמחשבתו ושבמחשבת כל בני אדם אשר "תחת השמים"?

וזו כוונת רש"י לפרש ולבאר:

הציווי הוא לא על מחיית זכרון עמלק ממחשבת האדם, אלא – למחות את כל הדברים המזכירים את שמו של עמלק: "משור ועד שה, שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה לומר בהמה זו משל עמלק היתה"; ועל ידי שהאדם מקיים מצוה זו ומוחה את הדברים המזכירים את עמלק, הרי סוף סוף יישכח זכרון עמלק ממחשבתו ולבו של אדם.

בהגהה הראשונה - נוסף תיקון "קל" לנוסח ההערה:

ומעתה יתבאר למה העתיק רש"י גם את תחילת הכתוב בס' שמואל - "מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק":

הנה במלחמת מדין, שבה נצטוו "נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים" (מטות לא, ב), נאמר בה "כל הטף בנשים .. החיו לכם" (שם לא, יח). וגם בנוגע ל"אשה", שבה נאמר "וכל אשה .. הרוגו" – מפרש הכתוב טעם מיוחד, כי "הן הנה היו לבני ישראל למסר מעל .. ותהי המגפה בעדת ה'", שבסיבתן היה המגפה. ומשמע מזה, שאף שהיה ציווי לנקום ולהרוג את המדינים, הרי שלולי הטעם המיוחד לא היו הנשים בכלל, וכמו "הטף בנשים" שבאמת השאירו בחיים.

לפי זה היה מקום לומר במלחמה דמחיית עמלק, שגם היא תוכנה לכאורה הוא ענין של נקמת בני ישראל בעמלק על אשר הרעו לישראל וכו' (כלשון הכתוב בסוף פרשתנו: "זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים. אשר קרך בדרך ויזנב בך") – שחייבים למחות ולהרוג את כל האנשים, שהם אלו שדרכם לצאת למלחמה ולהרע לישראל כו', אבל הנשים והטף "החיו לכם".

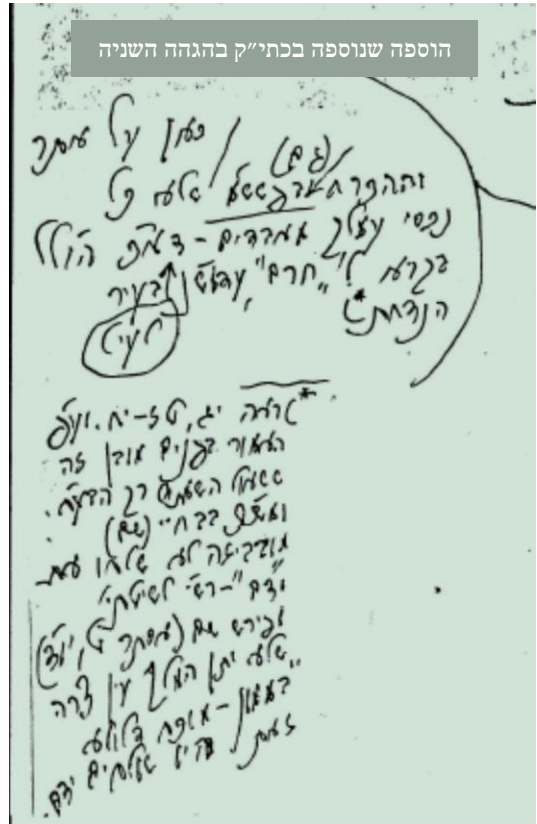
וכדי לשלול סברא זו, כותב רש"י ש"זכר עמלק" פירושו – כל בני האדם השייכים לעמלק, ואפילו הבהמות, ומשתמש בלשון הכתוב: "מאיש ועד אשה, מעולל ועד יונק, משור ועד שוה".

אולם את סיום הלשון - "מגמל ועד חמור" - לא הוצרך רש"י להביא, כי מובן הוא מאליו, שכיון שהציווי להרוג משור ועד שוה מפרש רש"י שהוא (לא רק משום שכתוב כן בס' שמואל, שהרי רש"י אינו מציין "כדכתיב", אלא) מצד שצריך למחות את "זכר עמלק" והבהמה מזכירה את עמלק – פשוט שהדבר קאי על כל הבעלי חיים, ואין לחלק בין שור ושה לבין גמל וחמור וכו', ולכן הסתפק רש"י באומרו "משור ועד שוה" שמזה מובן לכל הבעלי חיים ששם עמלק נקרא עליהם.

אמנם עדיין צ"ב באריכות לשון רש"י, שלאחר שכתב "שלא יהא שם עמלק נזכר אפילו על הבהמה", אינו מסתפק בזה אלא ממשיך ואומר "לומר בהמה זו משל עמלק היתה"; ולכאורה, מאי קמ"ל בהוספה זו (שנראה כמו כפל לשון בעלמא)?

אך כד דייקת שפיר, טובא קמ"ל:

לפי דברי רש"י שיש למחות את כל הדברים את שמו של עמלק, "שלא יהא שם עמלק נזכר כו'" – מתעוררת קושיא פשוטה: הרי שמו של עמלק נקרא לא רק על בעלי חיים, אלא גם על נכסים אחרים, כגון בתים ושדות וכרמים, ואפילו מטלטלין;

7.

ביאור הענין:

בבעל-חיים אי אפשר לעשות שינוי גמור, שלא יהיה ניכר כלל מציאותו הקודמת; ובפרט שאסור לצער בעלי חיים, ואם כן אי אפשר לעשות בו שינוי המצער.

ומעתה מובן, שגם כאשר תצא הבהמה לרשות בעלים חדשים, הרי מאחר שאין שייך בה שינוי גמור נשאר עליה רושם של בעליה הראשונים, ובטבע האדם להיזכר על ידה שמם של הבעלים הקודמים.

ובנדוד"ד – כאשר לוקחים בהמת עמלק ומעבירים אותה לרשות ישראל, הרי מכיון שאי אפשר לשנותה שינוי גמור מצורה הקודם, ימשיכו לומר עליה "זו משל עמלק היתה", ובכך נשאר "זכר עמלק".

בפסגת, שגם כאשר תצא הבהמה לרשות בעלים חדשים, מאחר שבפסגת אין שייך בה שינוי לאור
אפיחה (שאינו חוזר לבדיחה) נשאר עלי' רושם שמו של בעלים הראשונים. ובטבע

למעלה – הקטע כפי שנוסח בהגהה הראשונה. בתחילה נכתב "רושם שמו של בעלים הראשונים", ותוקן
שצריך להיות "שמם".
למטה – בהגהה השנייה ניתנה הוראה להשמיט מלה זו לגמרי.

בה שינוי המצער. ומה מובן שגם
כאשר תצא הבהמה לרשות בעלים
חדשים, מאחר שאין שייך בה שינוי
גמור נשאר עלי' רושם שמו של
בעלים הראשונים. ובטבע האדם לה'
זכר על ידה שמם של בעלי' הקוד'
מים. ולכן בהמת עמלק אם תשא'
לרשות ישראל מכיון שלא תשתנה
(שינוי גמור) מצורה הקודם, יאמרו
עלי' "זו משל עמלק היתה", ולא
ימחה שמו של עמלק.

אולם נכסים אחרים, שאפשר לשנותם שינוי גמור באופן שישתכח מהם שם הבעלים
הראשונים – אין הכרח למחותם, כי:

ראשית כל, אפשר למחות את "זכר עמלק" שבהם על ידי שיעשו בהם שינוי באופן שלא יזכירו
נכסים אלו שם עמלק.

ויתירה מזו י"ל, שבנכסים אחרים, שאין בהם רוח חיים – אין בטבע האדם לומר עליהם אחר
כך "זו של פלוני היתה", כי אין מציאותם קיימת עד כדי כך שיקרא עליהם שם הבעלים
הראשונים לעולם, בהיותם דברים המתחלפים ומשתנים כל הזמן.

וזהו איפוא שמוסיף רש"י "לומר בהמה זו משל עמלק היתה" – שעי"ז מובן למה לא נצטוו
למחות כל נכסי עמלק, כי דוקא בעלי חיים הם המזכירים את עמלק לעולם ולכן בהכרח
למחותם ולאבדם לגמרי, משא"כ בנכסים אחרים.

ז.

והנה לדרך זו תתורץ קושיית האחרונים (מהר"י פערלא בסהמ"צ רס"ג ח"א ע' 523) על
המסופר במגילת אסתר (ח, ז), אשר אחשוורוש אמר "הנה בית המן נתתי לאסתר":

לכאורה, כיון שהמן היה מזרע עמלק – "המן האגגי", הרי חייבים למחות את זכרו; ואיך קיבלה אסתר את ביתו?

לפי שיטה הנ"ל – ניחא:

לא היה בזה איסור כי (זה שנקרא שמו של של המן על הבית – "הנה בית המן נתתי לאסתר" – היה רק בעת הנתינה, אבל כשנכנס לרשותה של אסתר) לא נקרא עוד "בית המן" ולא המשיכו לומר עליו (לאחר זמן) "בית זה של המן היה".

ליתר ביאור: לאחר שבעבר הבית לרשות אסתר לא נקרא עוד "בית המן" אלא "בית אסתר", ונמצא שנתינת הבית לאסתר זה גופא מוסיף במחית כחו וזכרו של המן העמלקי.

ויש להוסיף ולהביא סמוכין לזה מדיוק לשון המדרש: "כי מחה אמהה את זכר עמלק - אפילו מעל העצים ומעל האבנים", וכתב הבית יוסף (אורח חיים סי' תרצ) שמכאן שרש למנהג שכאשר "מזכיר הקורא שם המן ובניו מנקשין התינוקות באבנים או בלוחות עץ שבידם, וכתוב בהם שם המן ובניו, ועל ידי הניקוש הם נמחקים";

ולפום ריהטא יש להקשות, דלכאורה מוטב היה להשמיד את העצים והאבנים עצמם, ועל ידי זה למחות לגמרי זכר עמלק, ולמה מוחקים רק מעל העצים ומעל האבנים?

אלא שהם הם הדברים: העיקר הוא למחות את "זכר עמלק" עצמו, ולא את הדברים שנקרא עליהם "זכר עמלק" בעבר – ושאיני בעלי חיים שאי אפשר למחות את "זכר עמלק" שבהם, וכנ"ל בארוכה.

[ואמנם, ברבינו בחיי מצינו להדיא (ס"פ בשלח) בענין זה של מלחמת עמלק ומחיתו, ש"השלל הכל יהיה אסור בהנאה", ומביא לכך ראיה מהכתוב במגילת אסתר (ט, י) "ובבזה לא שלחו את ידם" – ש"נזהר מרדכי.. שלא ליהנות משלל המן שהיה מזרע עמלק.. לפי שהתורה הזהירה בכך: תמחה את זכר עמלק".

אך משיטת רש"י – ע"פ "פשוטו של מקרא" – עולה, כי המצוה היא להשמיד רק את האנשים ובעלי החיים של עמלק, ולא את הנכסים, בתים ושדות וכו', שאפשר להשאירם וליהנות מהם;

ורש"י לשיטתו, שפירש שם (במגילת אסתר) את הסיבה לכך שלא שלחו ידם בביזה: "שלא יתן המלך עין צרה בממונו". והיינו, שכל הטעם שלא שלחו ידם בביזה הוא מטעם צדדי - כדי שאחשוורוש לא יחשוב שמלחמתם היתה בשביל הממון, אך לולי זאת כן היו שולחים ידם. וק"ל].

ח.

ובפנימיות הענינים:

ידוע כי "קליפת עמלק" בעבודת ה' ענינה הוא – הקרירות, לקרר את האדם שלא להתפעל מעניני אלקות; ומחיית זכר עמלק היא על ידי העבודה של "קבלת עול".

הערה 24 בהגהה הראשונה. בתחילה נכתב "ראה ד"ה והי' כאשר תר"פ", ובכתי"ק נוספו המלים – ("והי' כאשר) ימים משה". הערה זו שהיתה בהגהה הראשונה מס' 24, הפכה להיות במהדורה הסופית מס' 36 (!).

(24) ראה ד"ה והי' כאשר תר"פ אות ד'.

וזהו הטעם הפנימי לכך שמחיית "זכר עמלק" כוללת את השמדת האנשים ובעלי החיים השייכים לעמלק, ולא את ה"דומם" – וכנ"ל בענין "הנה בית המן נתתי לאסתר" – כי בבחינת "דומם", שהיא העבודה ד"קבלת עול" (בלשון הכתוב: "אם לא שויתי ודוממתי"), בזה אין לעמלק אחיזה.

בתחילה נכתב ש"בבחינת דומם .. אין לעמלק שום אחיזה" – אולם בהגהה הועבר קולמוס על המלה "שום". כמו כן נוספו בכתי"ק המלים "ונעשה השם שלם והכסא שלם" – כנראה (גם) כדי לסיים בטוב.

אבל בבחי' דומם שהיא העבודה דקב"ע (אם לא שויתי ודוממתי²⁵ – ביטול וקב"ע), בזה אין לעמלק שום אחיזה, ואדרבה ע"י בחי' קב"ע וביטול²⁶ קולמוס מחיית זכר עמלק גם בבחי' "איש ואשה וכו'". ונעשה בית שלם והכסא שלם.

שלכתחילה מנהג הוא לכתוב שמו על עצים ואבנים בשביל למחותו ע"י הקשה יי, שהרי א"א לו לקיים מצות תמחה את זכר יי עמלק מבלי שיכתבו תחלה יי.

ולהעיר שעפ"ז צ"ע בנוגע לגונב מעני ע"מ לשלם תשלומי כפל כי יודע שלא יקבל באופן אחר יי, הקונה חמץ בפסח ע"מ לקיים "תשביתו" יי, עושה ע"ז ע"מ לקיים אבד תאבדון יי, ואכ"מ.

ז. מ"ינה של תורה" שבפירש"י: מבואר בחסידות יי דקליפת עמלק בעבודה הו"ע הקרירות, אשר קרן בדרך — שמקרר את האדם יי שלא להתפעל מאלקות כו' יי, ומחית זכר עמלק היא ע"י העבודה דקב"ע יי.

- (27) ראה לעיל הערה 23.
 (28) משא"כ מצות מחיית זרע עמלק — ולכן צ"ל ההסברה בסהמ"צ (שם) דאעפ"כ נקרא "גוהג לדורות".
 (29) ובאופן כזה אפשר לקיים המצוה — גם לאחר ש"כרת עמלק מכל וכל" — ראה לעיל הערה 24.
 (30) ב"מ סא, ב, ובני"כ.
 (31) עיין תוס' פסחים (כט, סע"ב), מל"מ לרמב"ם ריש הל' חו"מ, ועוד.
 (32) ראה סהמ"צ להרמב"ם מל"ת ב שהוהירנו מעשות ע"ז לעבוד, ועד"ז בחינוך (מצוה כו) וברמב"ן — הובא בחינוך שם.

וא"ו. והנה לאחכ"ז תמוה: איך אפשר לימחות זכרו של עמלק והרי מה שאירע לעמלק — הוא כמה פר' שיות בתורה יי, ואדרבא נצטווינו יי: רק השמר לך גו' פן תשכח גו' ופן יסורו מלבבך, וכן, כנ"ל, הציווי דפר' שתנו הוא, כל' הכתוב "זכור את אשר עשה לך עמלק".

ועכצ"ל (גם בפשש"מ) דאסורה זכיר רת עמלק לשם זכירה, ומחוייבת זכירת עמלק לשם מחיית זכרו, ולא עוד אלא

עצמם, ומוכרח מזה שהם עצמם אי"צ למחות, כ"א הזכר שעליהם. וראה תו"ת כאן. (24) אלא שעפ"ז צ"ע ממדרז"ל (הובא גם ברמב"ם סוף הל' מגלה) דימי הפורים לא יבטלו — דא"כ גם זכר עמלק לא יבטל, וראה מנ"ח (מצוה תרג): ואפשר אף בביאת משיחנו שיכרת עמלק מכל וכל כו' מ"מ הזכירה יהי' תמיד מ"ע.

וצ"ע שכותב זה בדרך אפשר — והרי עפמ"ש"כ הרמב"ם כמצות הריגת ז' אומות (סהמ"צ מ"ע קפז — בכמה דפוסים נשמט מפני הצעגונאר — הובא בחינוך מצוה תכ"ה) לכאורה, ודאי הוא.

(25) ולכאורה מצינו כה"ג דע"ז הכתובה בתורה מותר להזכיר שמה (סנה' סג, ב) — שאני התם דפי' טעמי' בשאילתות (יתרו סוף שאילתא גב) "הואיל ומשתרי למקרי' בתורה אישתרי", היינו דהתורה הוציאתה מכלל האיסור, משא"כ כנדו"ד הרי סו"ס לא ימחה זכר עמלק.

(26) ואתחנן ד, ט, ובמשנה (אבות ס"ג, מ"ח) דאפילו דבר אחד ממשנתו כו'.